

Історія History

УДК 7.04:27–36Ону"05/14"

ІСТОРІЯ ШАНУВАННЯ ТА ОБРАЗНОГО ПОТРАКТУВАННЯ СВ. ОНУФРІЯ ВЕЛИКОГО В РУСИ-УКРАЇНІ ПЕРІОДУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ – РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ: ВСТУП ДО ТЕМИ

Ростислав Забашта

У статті порушується й окреслюється проблема вивчення історії культу та образного потрактування впродовж Середньовіччя – раннього Нового часу ранньохристиянського пустельника-аскета Онуфрія Великого, одного з найшанованіших кліром і вірянами Руси-України святих чину преподобних.

Ключові слова: св. Онуфрій Великий, культ, мощі, образне втілення, Русь-Україна, Середньовіччя, ранній Новий час, чин преподобних.

The article deals with and outlines the problem of studying the history of cult and figurative embodiment of the figure of early Christian anchorite-ascetic St. Onuphrius the Great (one of the saints of the holy title of the Venerables, most revered by clergy and believers of Rus-Ukraine for many centuries) throughout the Middle Ages – early Modern Times.

Keywords: St. Onuphrius the Great, anchorite, cult, relics, figurative embodiment, Rus-Ukraine, Middle Ages, Early Modern Times, saint title of the Venerables.

СВЯ|ТЫ|И ОН|ОУФР|ИЄ ПО|МИЛОУ|И МЯ –

ця стисла і невігядлива, але від цього не менш змістовна та щира молитва-благання, текст якої вірянин середини XII ст. закарбував (поряд із багатьма іншими подібними молитовними написами-графіті) на поверхні одного зі стовпів-опор собору Св. Софії Києва [9, с. 72, 336, 337, табл. LXVI: 2; LXVII: 2; 23, с. 436–437, 548, табл. CCXL: 1] ¹ (іл. 1), була звернена до Ону(о)фрія Великого (Єгиптянина / Єгипетського / Фіваїдського / Пустельника / Пустинника / Старого) – подвижника християнської віри IV ст. з візантійського Єгипту ²; подвижника, який серед численного сонму святих чину преподобних аскетів-пустельників сподобився на особливе пошанування мирян і кліру Руси-України. Незаперечним свідченням цього є значна кількість храмів (іл. 2), каплиць (іл. 3), церковних приділів, вівтарів (іл. 4) і цілих монастирських комплексів (іл. 5), присвячених йому, а також різних за способом художнього потрактування відтворень його образу. Останні подеколи мали доволі своєрідну форму втілення. Так, упродовж

XVII–XVIII ст. подоба давнього пустельника неодноразово увічнювалася монументальною різьбою на поверхні скель Поділля [13, с. 124–128, іл. 9–11; 15, с. 426–431, [іл.]; 14, с. 100–109, [іл.]; ін.] ³ (іл. 6); він став чи не єдиним персонажем християнського пантеону Руси-України, шана до якого виявилася таким чином.

Означені церковно-архітектурні та мистецькі реалії, які повнять національний історико-культурний спадок, постали за понад тисячолітній період культу Онуфрія Великого на вітчизняних землях. Утім, конкретний час його з'яви на сьогодні достеменно невідомий. З-поміж уцілілих і доступних нині свідчень існування культу святого найдавніше походить із другої чверті XI ст., тобто з часу, що віддалений від Володимирового хрещення Руси на чотири приблизно десятиліття. Ідеться про монументальний стінописний образ преподобного, розміщений у південній (відкритій) галереї Софії Київської ⁴. Опріч ще одного, дещо гіпотетичного за своєю атрибуцією зображення пустельника з цього храму, інших доказів шанування Онуфрія Великого від ранньо-

го періоду історії місцевого християнства на сьогодні немає. Натомість є достатньо документальних свідчень розвитку й поширення пошукуваного культу впродовж наступних століть. Щодо рушійних сил означеного процесу, то дослідження виявляють цілий комплекс різноманітних, але взаємопов'язаних обставин і передумов. Серед них, безсумнівно, вирішальну роль відіграла поява на землях Русі-України частини священних мощей преподобного, які в очах віруючих забезпечували їм особисто, а також місцевій церкві й цілій країні безпосередню опіку і захист його перед лицем Божим. Присутність реліквії у галицькому князю місті Самборі засвідчує одне з писемних джерел кінця XIV ст. Є також певні підстави припускати появу часточки тілесних решток фіваїдського анахорета ще в 20–30–40-х роках XI ст., як «закладних» у стовпи-опори Софії Київської. Так чи інакше, але від кінця першої половини XI ст. вшанування цього преподобного анахорета на вітчизняних теренах ніколи не припинялося, а лише набирало розмаху. Доступні на сьогодні джерельні матеріали та логіка дослідницької аналітики дають змогу говорити про існування впродовж XI–XIII ст. на землях Русі двох достатньо віддалених і безпосередньо не пов'язаних між собою осередків культу Онуфрія Великого, зародження яких було зумовлено, імовірно, появою в них у різні історичні періоди часток тілесних останків святого. При цьому в хронологічному вимірі вони нібито продовжують один одного, адже давніший київський центр, який функціонував, щонайпізніше, з другої чверті XI ст. і був пов'язаний із кафедральним собором Св. Софії⁵, значною мірою (якщо не повністю) занепадає на тривалий час після монгольського розгрому й завоювання на початку 40-х років XIII ст. Натомість пізніший (західний – самбірський / лаврський) ніколи не згасав після свого становлення в XIII ст., перетворившись на дієвий чинник поширення різних (зокрема, публічних) форм ушанування святого на теренах спершу Галичини й Волині, а згодом і на інших землях колишньої Давньої Русі. І саме він прямо чи опосередковано стимулював постання більшості

(якщо не всіх) чернечих осідків та храмів на честь Онуфрія Великого як у наступні етапи середньовічної епохи, так і в період ранньомодерного часу.

Достатньо очевидним є і те, що найвищою щабля розвитку шанування названого святого досягло в XVII–XVIII ст. – час панування культури бароко, яка, за висловом Д. Чижевського, «не мало спричинилася до формування української “історичної долі”» [34, с. 250–251]⁶. Упродовж тривалої, майже тисячолітньої (включно з XIX–XX ст.) історії місцевий культ преподобного склався у відносно стійку традицію, набувши водночас чимало місцевих рис. Зокрема, серед багатьох анахоретів-аскетів загальнохристиянського рівня саме цей святий став чи не найавторитетнішим патроном монашого чину й християнського подвижництва (як у структурі вітчизняної Православної Церкви, так, згодом, і З'єдиненої / Греко-Католицької). Недарма його шанування набуло помітно більшого розвою саме в чернечому середовищі. Водночас для широких верств національного громадянства ранньомодерного періоду він уособлював незаперечний моральний авторитет, незламну силу праведності, здатну протистояти загрозам мінливого навколишнього світу. Інакше кажучи, він мислився зразком досконалого християнина, моральним і соціальним ідеалом епохи. Не випадково видатний проповідник, полеміст і культурно-релігійний діяч другої половини XVII ст. Іоанікій Галятівський порівнював велич цього подвижника віри зі сімома чудесами Стародавнього світу⁷, а відомий мистець і ревнитель нашого пустельного чину Іван (Інокентій) Щирський у поетичному слові, зверненому до гетьмана Івана Мазепи, прирівняв духовну «ісполінську» силу давнього анахорета до надійного щита й цілого полку вояків⁸. Через це про давнього анахорета Онуфрія з Фіваїдської пустелі Єгипту без перебільшення можна говорити як про одного зі святих патронів духовності Русі-України. Слушність цієї тези підтверджується й тією помітною роллю, яку відіграли свого часу в історії вітчизняної Церкви та культури деякі князі та владики, які носили ім'я святого, зокрема князь Галицько-Волинської дер-

ІСТОРИЯ

жави Лев Данилович (бл. 1225–1229 рр., бл. 1301 р.), який мав, імовірно, хресне ім'я Онуфрій [6, с. 497], чернігівський єпископ Онофрій (перша половина – середина XII ст.) і настоятель Кúрязького Спасо-Преображенського монастиря на Харківщині архимандрит-поет Онуфрій (кінець XVII ст. – початок XVIII ст.) [24, с. 208; 33, с. 16–18; 3, с. 140–176; 21, с. 149], а також діяльність церковних Онуфріївських братств XVII і XVIII ст. [31, с. 72–163; 20, с. 36, 49; 28, с. 136–139], членами одного з яких (львівського) числилися художники: маляри Іван Лукашевич і, можливо, Павло Лешковський, гравери Євстахій Завадовський, Ілля (Ілія) та Георгій ієридиякон [10, с. 311, 316, 317, 318]. Наразі доречно згадати і той прикметний факт, що львівський чернечий осідок на честь ранньохристиянського сподвижника віри став свого часу місцем, де розгорнула роботу друкарня Івана Фёдоровича (Федорова) і де цей відомий культурний діяч, московський вигнанець, знайшов свій вічний спочинок у 1583 році [26, с. 103; 19, с. 112–113; 17, с. 18–19; 18, с. 104–117; ін.]⁹, а ще – історичне передання, згідно з яким у цій-таки обителі певний час зберігалася чудотворна ікона Матері Божої візантійського письма XII–XIII ст. [39, с. 27–52], яка опинилася тут перед / після перевезення до Белза – стольного града Белзького князівства, а згодом, у 1377–1382/1388 році, була передана до новозбудованого Ясногорського монастиря ордену отців паулінів поблизу м. Ченстохова Сілезького князівства (Польща) [40, с. 81–86; 38, с. 9; 7, с. 21; ін.].

Спостерігаючи процес піднесення культу названого ранньохристиянського пустельника-аскета на теренах Русі-України впродовж XVII–XVIII ст., назагал можна з упевненістю стверджувати, що він був зумовлений низкою різних і разом взаємопов'язаних між собою чинників політико-соціального, релігійно-богословського, церковно-інституційного, культово-обрядового, емоційно-психологічного характеру. У сукупності вони викликали появу цілої серії конкретних виявів досліджуваного явища в духовно-світоглядній та церковно-мистецькій сферах ранньомодерного суспільства країни. Водночас взаємодія на вітчизняних землях у зазна-

чений історичний період Східної та Західної Церков, спричинилася до постання доволі оригінальних форм культу св. Онуфрія Великого, що засвідчують, зокрема, відповідні агіографічні та іконографічні зразки. Окремо слід зауважити, що однією з вирішальних обставин і одним зі стимулів означеного процесу стала віковична місцева традиція шанування святого¹⁰. Релігійно-духовні впливи, з одного боку, православного Півдня (головно Афона), а з другого – латинського Заходу (головно Італії та Німеччини¹¹), лише дещо її змінили, осучаснили, надавши імпульсу для поступу на новому етапі історичного буття.

Зважаючи на сказане, з упевненістю можна стверджувати, що зголошена тема наукових розшуків є не лише достатньо обґрунтованою з огляду, зокрема, на кількісні та якісні показники джерельної бази, а ще й украй злободенною задля всебічного, а отже, й об'єктивнішого висвітлення та осягнення культурного життя Русі-України періодів розвинутого й пізнього Середньовіччя та раннього етапу Нового часу, враховуючи вагоме значення постаті ранньохристиянського святого анахорета Онуфрія Великого в духовному житті й поступі вітчизняного громадянства упродовж окресленого історичного періоду.

Примітки

¹ Про інші аналогічні різночасові графіті див. [8, с. 59, 90–91, 105, рис. 5, табл. XLIII: 4, XLIV: 4, LXIII, LXIV; 9, с. 70, 72–73, 325, 332–337, 382–383, табл. LV: 2, LXII: 3, LXIII: 3, LXIV, LXV, LXVI: 2–3, LXVII: 2–3, CX–CXI; 4, с. 186; 22, с. 444, 445–447, 448–449, 456, 457, 462, 466, 481–482, 485, 551, 555, 557, 559, 567, 568, 570, 575, 580, 598, 599, 603, табл. CCXLIII: 1, CCXLVII: 1, CCXLIX: 1, CCLI, CCLIX: 2, CCLXVII, CCLXXII: 1, CCXC: 2, CCXCI: 1, CCXCV: 1].

² У Єгипті культ св. Онуфрія (Нофрія) фіксується з кінця IV ст. Він мав поширення спершу в монастирях (скитах і кіновіях) та серед населення хори (сільської місцевості). Початковий текст (протограф) «Життя...» преподобного у викладі коптського монаха Пафнутія / Папнутія / Пафнуція (згідно з пізнішою транскрипцією) був написаний, правдоподібно, в останній чверті чи кінці IV ст. [37, р. 184; 42, с. 182; 5, с. 115–123; ін.]. З Єгипту культ святого поширився спершу на частині (південній та західній) близькосхідних теренів Візантійської імперії, а згодом був завезений з північних земель імперії (з Константинополя?) у межі Давньої Русі, насамперед у Київ. До

РОСТИСЛАВ ЗАБАШТА. ІСТОРІЯ ШАНУВАННЯ ... СВ. ОНУФРІЯ ВЕЛИКОГО...

слова, М. Боммас, пишучи про поширення культури Онуфрія Великого в Східній Європі, чомусь жодним чином не врахував відповідні факти, що стосуються середньовічної та ранньомодерної Русі-України [36, S. 16–21, 27, 35, Abb. 4].

³ До слова, підвидова специфіка та, почасти, іконографічна оригінальність цих зразків тримірною образотворення помітно вирізняє доробок національної художньої культури від аналогічного доробку більшості сусідніх народів Центральної та Східної Європи [13, с. 118 і наст.; 14, с. 32–39].

⁴ Див., напр. [8, с. 63, рис. 5]. Тут варто зауважити, що назване фрескове зображення є найдавнішим відтворенням подоби святого не лише в Україні, а й в усій Східній та Центральній Європі. Ця обставина надає йому додаткової історико-культурної ваги.

⁵ Воднораз не позбавлена сенсу думка про можливість появи мощей Онуфрія Великого в Києві ще (щонайменше) в першій половині XI ст., адже в «Хроніці» Титмара Мерзебурзького під датою «1018 р.» повідомляється про існування мощей святих у дерев'яному соборі Софії, який стояв у місті до побудови однойменного кам'яного [29, с. 177].

⁶ Факт поширення культури святого в окреслений період культурного (зокрема духовного й мистецького) піднесення Русі-України доволі давно відзначений у вітчизняній та зарубіжній історикоцерковній та мистецтвознавчій літературі [32, с. 60; 11, с. 86; 30, с. 103; 35, с. XXVIII; 25, с. 74; 12, с. 98; 2, с. 91; ін.].

⁷ «... якимъ ест(ъ) чудом(ъ) пр(е)п(одо)бный(те)цн(а)шъ Онофрій || Есть муром(ъ) Вавилѡнски(м), ест(ъ) пѣрамвсъ Егпветская, естъ коліѡссусъ Родійскій, естъ образъ Іовѣша ѡлвмпѣйскаго, естъ ц(е)рковъ Ефеская, естъ домъ не Цируса, кроля Мед(ъ)ского, але Х(рист)а, кроля всего свѣта, естъ гробъ, названный мавзолеумъ» [22, арк. 477 та ін.].

⁸ Віршований текст розміщений на естампі з графічним образом св. Онуфрія Великого (іл. 7):
Мертвост(ъ) Г(оспо)да на тѣлѣ носившій,
И всма себе міру умертвившій

Постом, бдѣніем, варо(мъ) зноемъ, труды,
Вся своя зѣло изнурившій уды
И всю своему отяв крѣпос(т)ъ тѣлу,
Пріят ѡнуфрій исполину силу.
Всякъ, по не(м)же ѡнъ крѣпцѣ побо(р)ствуеъ:
Во всѣхъ печалных(ъ) борба(х) то(р)жествуеъ.
Сей Тебѣ, Вожду православны(й), щитом(ъ)
Будеъ противо вражіи(м) навѣтомъ:
Станеъ готовы(й) за Тя на вся борбы,
Отразіт нужды, ра(з)сипле(т) вся скорбы.
Всякая вражда ѡ(т)идеъ бездѣлна
Старець се(й) е(ст)ъ Ти в мѣсто по(л)ка силн(а)
[27, с. 128, 135, 138, мал. 50].

⁹ Висловлена також гіпотеза про існування в / при названому львівському монастирі дофедорівської друкарні [17, с. 28, 31–32, 33, 36, 37, 38, 41, 45–46; ін.].

¹⁰ Свого часу П. Білецький добачив причину надзвичайної популярності Онуфрія Великого серед вітчизняних вірян у «давній традиції» шанування «якогось поганського бога, можливо Волоса» / «якогось поганського божества», місце якого заступив названий християнський святий [1, с. 89; 2, с. 91]. Однак ця думка вченого не підтверджена жодним конкретним аргументом і через це є по суті бездоказовою, принаймні вельми контроверсійною. Вона має ознаки «теоретичного загальника», сформованого на підставі суми окремих відомих фактів симбіозу і навіть певного синтезу язичницьких і пізніших християнських уявлень населення Русі-України переважно періоду Середньовіччя (зокрема, часткового перенесення на християнських святих функцій та іконографічних рис сакральних персонажів попередніх дохристиянських вірувань), але не пов'язаних безпосередньо з культом самого Онуфрія Великого.

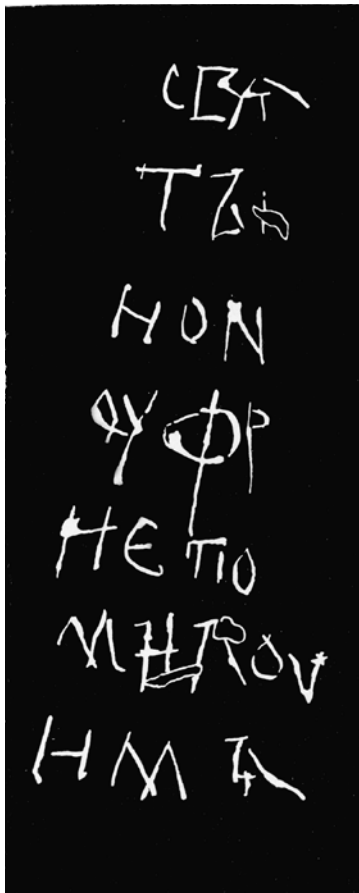
¹¹ Про поширення культури святого впродовж епохи Середньовіччя й раннього Нового часу на землях Італії див., напр.: [39, р. 25–62]; на теренах німецькомовних дієцезій Швейцарії та Південної Німеччини див., напр.: [43, S. 426–433].

Джерела та література

1. Білецький П. Скарби нетлінні. Українське мистецтво у світовому художньому процесі. Київ : Мистецтво, 1974. 190, [2] с.
2. Білецький П. О. Українське мистецтво другої половини XVII–XVIII століть. Київ : Мистецтво, 1981. 160 с.
3. Вірши Харьковського архимандрита Онуфрія. *Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков.* Ленинград, 1926. I. С. 140–176.
4. Висоцький С. О. Київська писемна школа XI–XII ст. (До історії української писемності). Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коця, 1998. 247, [1] с.
5. Войтенко А. А. Культ св. Онуфрія Великого в византийском Египте. *Византийский временник.* Москва, 2011. Т. 70 (95). С. 114–123.
6. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782, [2] с.
7. Вуйцик В. Святоонуфріївський монастир у Львові. *Монастир Святого Онуфрія у Львові. Сьомі наукові драганівські читання.* Львів, 2007. С. 21–39.
8. Высоцкий С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской. Киев : Наукова думка, 1966. Вып. 1 : XI–XIV вв. 239, [1] с.
9. Высоцкий С. А. Средневековые надписи Софии Киевской (По материалам граффити XI–XVII вв.). Киев : Наукова думка, 1976. 455, [1] с.
10. Голубець М. Українське малярство XVI–XVIII ст. під покровом Ставропігії. *Збірник Львівської Ставропігії.* Львів, 1921. Т. I : Минуле і сучасне. Студії, замітки, матеріали. С. 247–324.

ІСТОРИЯ

11. Димитрий (Самбикин). Месяцеслов святых, всей Русской церковью или местно чтимых и указатель празднеств в честь икон Божией Матери и св. угодников Божиих в нашем отечестве. Каменец-Подольск : типография Подол. губ. правл., 1898. Т. X : Июнь [Текст]. VIII, 226 с.
12. Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1978. 328 с.
13. Забашта Р. Наскельна скульптура України. *Родовід*. 2002. Ч. 1–2 (18–19). С. 117–137.
14. Забашта Р. Наскельна скульптура України: до питання родової специфіки та значеннєвості. *VII Міжнародний конгрес українців*. Зб. наук. статей. Мистецтвознавство. Культурологія. Київ, 2008. С. 32–39.
15. Забашта Р. Наскельна скульптура. *Історія українського мистецтва : в 5 т.* Київ, 2011. Т. 3 : Мистецтво другої половини XVI–XVIII століття. С. 426–431.
16. Забашта Р. Наскельне скульптурне зображення побіля с. Утечко Тернопільської обл. *VIII Драганівські читання*. Дрогобич, 2014. С. 100–109.
17. Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства. Львів : Центр Європи, 2000. 224 с.
18. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 520 с.
19. Ісаєвич Я. Першодрукар Іван Федоров і виникнення книговидання на Україні. Львів : Вища школа ; Видавництво при Львівському держ. ун-ті, 1975. 149, [2] с.
20. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVII–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1966. 251, [1] с.
21. Ісіченко І. Церковне життя України епохи бароко. *Українське бароко*. [Харків], 2004. Т. I. С. 83–173.
22. Ключъ разумнїя, с(вя)щеннико(м) законнико(м) и ляико(м) належачїй з(ъ) поправою и прида(т)ками, ω(т) недосто(й)но(го) Іеромо(наха) Іванїкіа Галятовско(го) ректо(ра): и Ігу(мена): Бра(тско)го: Кїевск(ого). Въ Лвовѣ : в Тв(пограф.) Міхайла Сліозки, 1665. [6], 532 арк.
23. Корнієнко В. Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII ст.). Київ : [б. в.], 2018. Ч. VIII : південні зовнішня та внутрішня галереї. 680 с.
24. Літопис руський за Іпатським списком / пер. з др. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. XVI, 591, [1] с.
25. Нові студії з історії Києва Володимира Івановича Щербини; авт. передм. М. С. Грушевський; авт. вст. ст. С. Глушко, С. Шамрай, К. Антипович. Київ : друк. Укр. акад. наук, 1926. 39, 167 с.
26. Огієнко І. Історія українського друкарства. Київ : Либідь, 1994. 446, [2] с.
27. Попов П. Матеріали до словника українських граверів. Київ : Український науковий інститут книгознавства, 1926. 142 с.
28. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Киев : Типография С. В. Кульженко, 1895. VII, 277 с.
29. Титмар Мерзебургский. Хроника : в 8 кн. Москва : Русская панорама, 2009. 255, [1] с.
30. Титов Ф. Типография Киево-Печерской лавры. Исторический очерк (1606–1616–1916 гг.). Киев : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1916. Т. 1 : (1606–1616–1721 гг.). 506, [32] с.
31. Устав и протоколы Львовского Онуфриевского братства, находящегося под покровительством Львовского Сврапопигийского братства. *Архив Юго-Западной России*. Киев, 1904. Ч. 1. Т. XII. 748 с.
32. Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отделение I. Краткий обзор епархии и монастырей. Москва : в типографии В. Готье, 1852. [4], 236 с.
33. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Чернигов : Типография Г. Л. Шапиры, 1873. Кн. 1 : Общий обзор епархии. [2], 152, [2] с.
34. Чижевський Д. Історія української літератури. Від початків до доби реалізму. Нью Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1956. 511, [1] с.
35. Щербаківський Д. Українське мистецтво. II : Буковинські і галицькі деревляні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. Київ ; Прага : Український громадський видавничий фонд, 1926. 101 с.
36. Bommas M. Onuphris und Pasis in der Ostkirche. *Menschenbilder – Bildermenschen : Kunst und Kultur im alten Ägypten*. Norderstedt, 2003. S. 15–36.
37. Cogin R.-G. Onuphris, Saint. *Coptic Encyclopedia / editor-in-chief Azis S. Atiya*. New York, 1991. Vol. 6 : Muha–Pulp. P. 1841–1842.
38. Czolowski A. W sprawie klasztoru i dzwonnicy; O. O. Bazylanow (Odpowiedzi x. prow. Pl. Filasowi). Lwów : Z drukarni W. A. Janowskiego, 1909. 24, [4] s.
39. Fagnoni A. M. Volgarizzamenti italiani della Vita Onuphrii. Prime linee di ricerca. *Studi vari di Lingua e Letteratura italiana in onore di Giuseppe Velli*. Milan, 2000. Т. 1. P. 25–62.
40. Historia miasta Lwowa, królestw Galicyi i Lodomeryi stolicy; z opisaniem dokładnem okolic i potrójnego oblężenia. Przez Bartolomeja Zimorowicza konsula niegdyś tegoż miasta od najdawniejszych czasów aż do roku 1672, po łacinie napisana i bez wszelkiego użytku przez 162 lat rękopismie zakątnym ukryta... Lwów : Wyciśnięto krotkami Józefa Schnaydera, 1835. XIV, 508 s.
41. Różycka-Bryzek A., Gadomski J. Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej w świetle badań historii sztuki. *Studia Claromontana*. Warszawa, 1984. Т. 5. S. 27–52.
42. Starowieyski M. Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa Wschodu. Literatura arabska, armeńska, etiopska, gruzińska, koptyjska, syryjska. Warszawa : Instytut wydawniczy Pax, 1999. XX, [1], 241, 22, [2] s.
43. Stieglecker R. Die Renaissance eines Heiligen. Sebastian Brant und Onuphris eremita. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2001. 547, [1] S.

Графіті. Середина XII ст.,
Софіївський собор. Київ
(за : Высоцкий С. А., 1966)

Образ Онуфрія Великого (Єгипетського).
Перша половина / середина 40-х рр. XI ст.
Зовнішня південна галерея Софійського собору. Київ.
Світлина Д. Клочка

ІСТОРИЯ

Церква Святого Онуфрія Великого. Друга половина XIII / початок XIV – початок XX ст.
Святоонуфрієвський монастир. с. Лаврів Львівської обл.
Світлина В. Слободяна

Рельєфний образ «Моління святого Онуфрія Великого в пустелі».
Перша половина XVII / початок XVIII ст.
Скельний монаший осідок. с. Буша Вінницької обл. Світлина Р. Забашти

References

1. BILETSKYI, Platon. *The Imperishable Treasures: Ukrainian Art within the Global Art Process*. Kyiv: Mystetstvo, 1974, 190, [2] pp. [in Ukrainian].
2. BILETSKYI, Platon. *The Ukrainian Art of the Latter Half of the XVIIth through the XVIIIth Centuries*. Kyiv: Mystetstvo, 1981, 160 pp. [in Ukrainian].
3. ANON. Verses of the Kharkov Archimandrite Onuphrius. In: Volodymyr PERETTS. *Studies and Materials on the History of the XVIth–XVIIIth-Centuries Old Ukrainian Literature*. Leningrad, 1926, iss. I, pp. 140–176 [in Ruthenian].
4. VYSOTSKYI, Serhiy. *The Kyiv Writing School of the XIth–XIIth Centuries. (Towards the History of Ukrainian Written Language)*. Lviv: M. P. Kots Publishing House, 1998, 247, [1] pp. [in Ukrainian].
5. VOYTENKO, Anton. Cult of St. Onuphrius the Great in Byzantine Egypt. In: Sergey KARPOV, ed., *The Byzantine Chronicle*. Moscow, 2011, vol. 70 (95), pp. 114–123 [in Russian].
6. VOYTOVYCH, Leontiy. *Epoch of Princes in Rus: Descriptions of the Elite*. Bila Tserkva: Oleksandr Pshonkivskiy Publishers, 2006, 782, [2] pp. [in Ukrainian].
7. VUYTSYK, Volodymyr. St. Onuphrius Monastery in Lviv. In: Lev SKOP, compiler, *St. Onuphrius Monastery in Lviv. The M. Dragan Seventh Scientific Readings*. Lviv: Misioner, 2007, pp. 21–39 [in Ukrainian].
8. VYSOTSKYI, Serhiy. *Old Ruthenian Inscriptions of St. Sophia's Cathedral in Kyiv*. Kiev: Naukova dumka, 1966, iss. 1: *XIth through XIVth Centuries*, 239, [1] pp. [in Russian].
9. VYSOTSKYI, Serhiy. *Medieval Inscriptions of St. Sophia's Cathedral in Kyiv. (Based on Graffiti Materials of the XIth to XVIIth Centuries)*. Kyiv: Naukova dumka, 1976, 455, [1] pp. [in Russian].
10. HOLUBETS, Mykola. The XVIth–XVIIIth-Centuries Ukrainian Painting under the Auspices of Stauropegion. *The Collection of the Lviv Stauropegion Brotherhood*. Lviv, 1921, vol. I: *The Past and the Present. Studies, Notes, and Materials*, pp. 247–324 [in Ukrainian].
11. SAMBIKIN, Dimitriy. *Church Calendar with the Book of Saints, revered by the Russian Church Wholly or Locally Churches, Supplemented by the Index of Festivities in Honour of Icons of the Mother of God and God's Saints in Our Native Land*. Kamenets-Podolsk: Printers of the Podolsk Provincial Administration, 1898, vol. X: June [text], VIII, 226 pp. [in Russian].
12. ZHOLTOVSKYI, Pavlo. *The XVIIth–XVIIIth-Centuries Ukrainian Painting*. Kyiv: Naukova dumka, 1978, 328 pp. [in Ukrainian].
13. ZABASHTA, Rostyslav. Petroglyphic Sculpture of Ukraine. *Genealogy*, 2002, no. 1–2 (18–19), pp. 117–137 [in Ukrainian].
14. ZABASHTA, Rostyslav. Petroglyphic Sculpture of Ukraine: On the Issue of Ancestral Specificity and Significance. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief, *VIIIth International Congress of Ukrainian Studies. Collected Scientific Papers. Art Studies. Cultural Studies*. Kyiv, 2008, pp. 32–39 [in Ukrainian].
15. ZABASHTA, Rostyslav. Petroglyphic Sculpture. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief, *The History of Ukrainian Art: in Five Volumes*. Kyiv, 2011, vol. 3: *Art of the Latter Half of the XVIth through XVIIIth Centuries*, pp. 426–431 [in Ukrainian].
16. ZABASHTA, Rostyslav. A Petroglyphic Sculptural Picture near the Village of Utechko, Ternopil Region. In: Lev SKOP, compiler, *The M. Dragan Eighth Scientific Readings*. Drohobych: Kolo, 2014, pp. 100–109 [in Ukrainian].
17. ZAPASKO, Yakym, Orest MATSIUK, Volodymyr STASENKO. *Origins of Ukrainian Printing*. Lviv: Tsentr Yevropy, 2000, 224 pp. [in Ukrainian].
18. ISAYEVYCH, Yaroslav. *Ukrainian Book Publishing: Origins, Development, and Problems*. Lviv: I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies, NAS of Ukraine, 2002, 520 pp. [in Ukrainian].
19. ISAYEVYCH, Yaroslav. *The Printing Pioneer Ivan Fedorov and the Emergence of Book Publishing in Ukraine*. Lviv: Higher School; Lviv State University Publishing House, 1975, 149, [2] pp. [in Ukrainian].
20. ISAYEVYCH, Yaroslav. *Brotherhoods and Their Role in the Advance of the XVIIth–XVIIIth-Centuries Ukrainian Culture*. Kyiv: Naukova dumka, 1966, 251, [1] pp. [in Ukrainian].
21. ISICHENKO, Ihor. The Baroque-Era Ecclesiastical Activities in Ukraine. In: Leonid USHKALOV, compiler, *The Ukrainian Baroque: in Two Volumes*. Kharkiv: Acta, 2004, vol. I, pp. 83–173 [in Ukrainian].
22. HALIATOVSKYI, Ioanykiy. *The Key of Understanding Intended for Priests, Monks, and Laymen, with Revisions and Supplements, Written by an Unworthy Hieromonk Ioanykiy Haliatovskiy, a Rector and Hegumen of the Kyiv Brotherhood Monastery*. Lviv: Mykhaylo Sliozka Printers, 1665, [6], 532 sheets [in Ruthenian].
23. KORNIYENKO, Vyacheslav. *The Graffiti Body of St. Sophia Cathedral in Kyiv (XIth to Early XVIIIth Centuries)*. Kyiv, 2018, pt. VIII: *Southern Outer and Inner Galleries*, 680 pp. [in Ukrainian].
24. MYSHANYCH, Oleksa, ed.-in-chief. *The Ruthenian Chronicle after the Hypatian Codex*. Translated from Old Ruthenian by Leonid MAKHNOVETS. Kyiv: Dnipro, 1989, XVI + 591 pp. [in Ukrainian].
25. HRUSHEVSKYI, Mykhaylo (preface's author). *New Studies on the History of Kyiv by Volodymyr Ivanovych Shcherbyna*. Sylvestr HLUSHKO, Serhiy SHAMRAY, and Kostiantyn Antypovych authored introductory articles. Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences, 1926, XXXIX + 167 pp. [in Ukrainian].
26. OHIYENKO, Ivan. *The History of Ukrainian Printing*. Kyiv: Lybid, 1994, 446, [2] pp. [in Ukrainian].
27. POPOV, Pavlo. *Materials for the Dictionary of Ukrainian Engravers*. Kyiv: [Ukrainian Scientific Institute of Bibliology], 1926, 142 pp. [in Ukrainian].

ICTOPIЯ

28. SETSINSKIY, Euthymius. *The City of Kamenetz-Podolsky*. Kiev: S. V. Kulzhenko Typography, 1895, VII, 277 pp. [in Russian].
29. *The Chronicon of Thietmar of Merseburg: in Eight Books*. Translated by I. DIAKONOV. Moscow: Russian Panorama, 2009, 255, [1] pp. [in Russian].
30. TITOV, Fiodor. *Typography of the Kyiv Pechersk Lavra. A Historical Essay (1606–1616–1916)*. Kiev: Typography of the Holy Dormition Kyiv Pechersk Lavra, 1916, vol. 1: (1606–1616–1721), 506, [32] pp. [in Russian].
31. Monastic Rules and Proceedings of the Lviv St. Onuphrius Brotherhood, Being under the Auspices of the Lviv Stauropegion Brotherhood. *Archives of Southwest Russia*. Kiev, 1904, pt. 1, vol. XII, 748 pp. [in Russian].
32. FILARET. *Historical and Statistical Description of the Kharkov Eparchy. Part I. A Brief Overview of the Eparchy and Monasteries*. Moscow: V. Gautier Printing House, 1852, [4], 236 pp. [in Russian].
33. FILARET. *Historical and Statistical Description of the Chernigov Eparchy*. Chernigov: G. L. Shapira Typography, 1873, bk. 1: *An Overall Review of the Eparchy*, [2], 152, [2] p. [in Russian].
34. CHYZHEVSKYI, Dmytro. *The History of Ukrainian Literature. From the Origins to the Era of Realism*. New York: Ukrainian Free Academy of Sciences in the US, 1956, 511, [1] pp. [in Ukrainian].
35. SHCHERBAKIVSKYI, Danylo. *The Ukrainian Art. II: Bukovyna and Halychyna Wooden Churches, Graveside and Roadside Crosses, Figures, and Chapels*. Kyiv; Prague: Ukrainian Public Publishing Foundation, 1926, 101 pp. [in Ukrainian].
36. BOMMAS, Martin. Onophris und Paxis in der Ostkirche. In: Tobias HOFMANN, Alexandra STURM, ed., *Menschenbilder – Bildermenschen: Kunst und Kultur im alten Ägypten*. Norderstedt, 2003, pp. 15–36 [in German].
37. COGIN, R.-G. Onuphrius, Saint. In: Aziz Suryal ATIYA, ed.-in-chief, *The Coptic Encyclopedia*. New York: Macmillan, 1991, vol. 6: *Muha–Pulp*, pp. 1841–1842 [in English].
38. CZOŁOWSKI, Aleksander. *W sprawie klasztoru i dzwonnicy O.O. Bazylianów: (odpowiedź ks. prowincyałowi Pl. Filasowi)*. Lwów: Z drukarni W. A. Janowskiego, 1909, 24, [4] pp. [in Polish].
39. FAGNONI, A. M. Volgarizzamenti italiani della Vita Onuphrii. Prime linee di ricerca. In: CISALPINO, ed., *Studi vari di Lingua e Letteratura italiana in onore di Giuseppe Velli*. Milan, 2000, vol. 1, pp. 25–62 [in Italian].
40. *Historia miasta Lwowa, królestw Galicyi i Lodomeryi stolicy; z opisaniem dokładnem okolic i potróynego oblężenia. Przez Bartolomieja Zimorowicza konsula niegdyś tegoż miasta od najdawniejszych czasów aż do roku 1672, po łacinie napisana i bez wszelkiego użytku przez 162 lat rękopismie zakątnym ukryta...* Lwów: Wyciśnięto krotkami Józefa Schnaydera, 1835, XIV, 508 pp. [in Polish].
41. RÓŻYCKA-BRYZEK, Anna, Jerzy GADOMSKI. Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej w świetle badań historii sztuki. In: Janusz ZBUDNIEWEK, ed., *Studia Claromontana*. Warszawa, 1984, vol. 5, pp. 27–52 [in Polish].
42. STAROWIEYSKI, Marek. *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa Wschodu. Literatura arabska, armeńska, etiopska, gruzińska, koptyjska, syryjska*. Warszawa: Instytut wydawniczy Pax, 1999, XX, [1], 241, 22, [2] pp. [in Polish].
43. STIEGLECKER, Roland. *Die Renaissance eines Heiligen. Sebastian Brant und Onuphrius eremita*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2001, 547, [1] pp. [in German].

SUMMARY

Among numerous saints of the holy title of the Venerable anchoret-ascetics, the early Christian holy man Onuphrius the Great has grown to be thought worthy of a special reverence by laity and clergymen of Rus-Ukraine. It is incontestably evidenced by a large number of churches, chapels, church side chapels, altars and entire monasterial complexes dedicated to him, as well as by reproductions of his image different in their ways of his artistic interpretation. The reproductions sometimes had a quite peculiar form of their embodiment. For instance, during the XVIIth–XVIIIth centuries, an image of the ancient anchoret was repeatedly perpetuated by the monumental carving on Podillia rock surfaces. The aforementioned ecclesiastical-and-architectural and artistic realities emerged to endure on domestic lands throughout more than a thousand-year period of the cult of St. Onuphrius the Great. However, this historical and cultural heritage, as well as reasons, circumstances and peculiarities of revering the saint under study in domestic territories, have not been hitherto comprehensively covered. The article submitted to readers raises and outlines the question of studying the history of cult and figurative embodiment of the figure of St. Onuphrius the Great in Rus-Ukraine throughout the Middle Ages – early Modern Times.

Keywords: St. Onuphrius the Great, anchoret, cult, relics, figurative embodiment, Rus-Ukraine, Middle Ages, Early Modern Times, saint title of the Venerables.